

Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisinin ve Zihniyetinin Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders

Kitaplarına Yansımaları

Okt. Mehmet Alper CANTİMER

Sakarya Üniversitesi

Karasu Meslek Yüksekokulu

mcantimer@sakarya.edu.tr

Özet

Araştırma konumuz Cumhuriyetin ilk tarih ders kitaplarından bu yana, günümüzdeki tarih ders kitaplarına kadar Osmanlı tarihi konuları ve özelinde Klasik dönem içinde iktisadi hayat konularının nasıl anlatıldığına dairdir. İnceleme, Osmanlı zihniyetinin gerçek anlamda ders kitaplarına girmediğini ve bu eksikliğinde dersin anlaşılmasını ve kalıcılığını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaya çalışacaktır. Çalışmanın yöntemi, tarihsel içerikli betimsel analiz incelemesidir. Bu amaçla Türkiye’de liselerde okutulan ve okutulmuş olan tarih ders kitapları, doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. İnceleme sonunda, Osmanlı iktisadi hayatı ve zihniyetine dair verilerin azlığı ve yetersizliği göze çarpmıştır. Araştırmamız bağlamında, Osmanlı zihniyetinin anlaşılması için temel referanslara başvurulduğu görülecektir. Sorunlar, H. İnalçık, M. Genç, A. G. Sayar ve özellikle de zihniyet temelli araştırmalarıyla çığır açan S. Ülgener ve Türk iktisat tarihini bütüncül şekilde incelemeye çalışan A. Tabakoğlu’nun ifadeleri üzerinden anlatılmaya ve çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı Tarihi, Klasik Çağ, İktisadi Anlayış, Zihniyet, Ders Kitabı.

The Reflection of Classical Age’s Ottoman Economic History and Mentality in Republic Era History

Textbooks

Abstract

Our research’s interest is about economic life and how it described in the Classical age of Ottoman history, in the history textbooks from the emergence of republic to today. Review is lay bare that Ottoman mentality, is not really lay on in the textbooks and this situation gives negative effect to the permanence. The method of study is historical descriptive content analysis. For his purpose, which have taught and taught high school history textbooks in Turkey, it was examined by document analysis techniques. Lack of data concerning the Ottoman economic life and mentality has been outstanding. In the context of our research, it appears that we applied to the main reference for understanding the Ottoman mentality. Problems told and described from the words of H. Inalcik M. Genç, A.G. Sayar and especially with the mentality based on groundbreaking researchs S. Ülgener and A.Tabakoğlu who was took a holistic approach to the Turkish economic history.

Keywords : History, Ottoman History, Classical Age, Economic Understanding, Mentality, Textbook.

1. Giriş

Tarih dersleri 19. Yüzyıldan itibaren, devletin ihtiyaç duyduğu bireylerin yetişmesi adına en çok önemsenen derslerden biri olmuştur. Bu bağlamda devletler, her vatandaşa zorunlu eğitim veren eğitim- öğretim sistemiyle beraber kendine bağlı ve geçmişini tanıyan bireyler yetiştirmek isterler. Türkiye Cumhuriyeti de tarihsel çizgide bu yaklaşımdan elbette etkilendi. Osmanlı devletinden kalmış olan Tarih ders kitaplarını değiştirmek adına Türk Tarih Tetkik Cemiyeti yayını olmak üzere 1932 yılında Tarih ders kitapları yayınladı. Günümüzde de aynı şekilde devletin dağıttığı ders kitapları üzerinden tarih dersi işlenmektedir.

Osmanlı Tarihi, Cumhuriyet öncesi Türk tarihinin belki de en önemli safhasını oluşturmaktadır. Bu maksatla bu döneme pek çok farklı görev de yüklenmiş, siyaset ve toplum bu dönemden oldukça fazla beklenti içine girmiştir. Diğer yandan tarih dersleri ve kitapları ülkelerin insan yetiştirme politikalarının da önemli yansımalarından bir tanesidir. Genç kuşakları iyi birer vatandaş olarak yetiştirebilme konusunda tüm devletlerin tarihlerinden beklentileri üst düzeydedir. Bu sebeple tarih ders kitapları devletin resmi söyleminin de aktarıldığı önemli araçlardır.

Günümüzde okullarda okutulmakta olan ders kitabının yapılandırmacı eğitim anlayışına uygun yazıldığına belirtilmiş olmasına rağmen, sosyal ve iktisadi hayat konularına oldukça az yer veren ve tıpkı geçmişte olduğu gibi siyasi ve askeri ağırlıklı bir metinle karşı karşıya olduğumuzu belirtmek gerekir. Araştırmamızın konusunu oluşturmakta olan genelde sosyal tarih özelde iktisat tarihi çalışmalarının eğitime bakan yönüyle oldukça az olması bizi bu yönde araştırmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda ülkemizde iktisat tarihi çalışmalarını değerlendiren kapsamlı bir çalışmanın olmayışı üzerinde durulması gereken bir başka noktadır. Bunlara ek olarak tarihle ilgilenmek sadece tarihçilerin değil bütün sosyal bilimcilerin görevi olduğu gibi iktisat tarihi de diğer sosyal bilimcilerin ilgisi dâhilindedir. İktisat tarihinin sosyal bilimlere dair birçok analizde oldukça merkezi bir konuma sahip oluşu bizim bu konuya yönelmemizde etkili olan bir diğer sebeptir.

Osmanlı iktisat tarihine bakıldığında ise toplumun zihinsel izdüşümünü verme bakımından oldukça önemlidir. Tablo vasat ve itidal üzerinedir. İktisat kelimesinin aslında itidal ile aynı manada kullanıldığına işaret edelim (Ülgener, 2006: 69). Tarihçi toplumları anlatmaya değil, anlamaya çalışmalı (Ülgener, 2006: 18). Bu görüşle beraber iktisata farklı bir bakışla bakmaya çalışalım. Bugün iktisat ilmi kapsamında anlatılan konular geçmişte hem doğuda hem de batıda daha çok ahlak, hukuk ve tarih kitaplarında ele alınmaktadır. Özellikle ahlak ilmi günümüz iktisat ilminin kaynağı gibi durmaktadır (Tabakoğlu, 1996: 19). İlm-i tedbir- i menzil diye Osmanlı'da tanımlanan iktisat Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak- i Alai eserinde de oldukça geniş yer tutmaktadır. Osmanlı ahlakçıları içinde belki de en önemli isimlerden birisi olan Kınalızade'ye göre, meslekler 3'e ayrılırdı. Ala olanlar, ulema ve asker, edna olanlar, tefecilik ve eğlence sanatları, evsat yani orta düzey olanlar ise, tarım ve kuyumculuk. Mesleki faaliyet alanında ise; gene Kınalızade'ye göre bir zanaatkâr, yalnızca geçimini çıkarmakla yetinmeyip, mümkün olan en iyi ürünü çıkartmaya çalışmalıdır. Lüks emtia üzerine fazla titizlenmek zamanı boşa harcamak demektir. Bunun yerine bir Müslüman, zamanını namaz ve niyaz ile geçirse çok daha iyi ederdi (İnalçık, 2004: 82). Peki, böylesi bir anlayışın yani ahlak ile iktisadi anlayışın birlikte düşünülmesinin sonucu ortaya çıkana bakalım. Osmanlı iktisadi zihniyeti Osmanlı hayat tarzıyla ilgilidir. Hayat tarzının da toplumsal zihniyet ile ilgisi vardır. Zihniyet hayat tarzını şekillendiren düşünce yapısıdır. Osmanlı düşünce yapısını ve dolayısıyla zihniyetini belirleyen unsurlar çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Kapitalizm ve batı medeniyetini yapan en önemli unsur burjuva zihniyeti iken Osmanlı toplum ve ekonomisini büyük ölçüde ahi zihniyeti yönlendirmiştir (Tabakoğlu, 1996: 19). Uygulanan iktisat politikasının, devlet veya piyasa güdümlü olarak hangisinin temel alınacağı ise, toplumun zihniyetiyle yakından ilişkilidir. Osmanlı iktisadî sistemi de Osmanlı hayat tarzıyla, dolayısıyla da toplumsal zihniyetle yakından ilişkilidir (Dumrul ve Dumrul, 2014: 5). Kınalızade'nin gerek tarımın önemi, gerekse ekonomik faaliyete ahlaki açıdan yaklaşmanın zorunluluğu üzerindeki ısrarının altı çizilmelidir. Bu fikirlere, salt teorik ve etik tavsiyeler deyip geçilemez, çünkü bunların Osmanlı seçkinlerinin de, sıradan halkın da toplumsal ve ekonomik konulardaki görüş ve davranışlarını gerçekten etkilediğini biliyoruz. Bu tespitimiz, Osmanlı tarihinin çok çeşitli durum ve kurumlarının tanıklığına dayanmaktadır (İnalçık, 2004: 82).

Bu çalışmanın başlamasında etkili olansa günümüz ders kitaplarında geçen birkaç cümledir. Zorunlu ve seçmeli dersler aynı kitap üzerinden anlatılmaktadır. Ki bu bile kendi içinde pek çok çelişki barındırmakla beraber, başka bir bahis konusudur. Tarih 10. Sınıf ders kitabında iktisadi konularla ilgili ifadelerden ilk dikkatimizi çeken ise; *"Ekonomik alanda ise bilinen ilk Osmanlı akçesi Osman Bey zamanında bastırıldı. Orhan Bey zamanında ise akçenin ekonomi alanında kullanımı yaygınlaştı. Ekonomisinin temeli tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey döneminde Tımar Sistemi ilk kez uygulandı. I. Murat döneminde ise sistemli bir şekilde uygulanmasına devam edildi"* (s. 28). Devamında, Osmanlı kuruluş dönemi ile ilgili birbirinden farklı görüşlere yer verdiği kitabın ilk sayfalarında C. İmber'in ifadesini kullanıyor

ve “Numizmatlara göre ilk Osmanlı Sikkesi Orhan’a ait 1327 tarihli sikkedir. Osman’a ait bir sikke bulunduğu iddia edilmişse de bu sikkenin sahte olduğu ortaya çıkmıştır.” (s. 10.) Ardından değerlendirme sorularında ise, “İlk Osmanlı parası, Orhan Bey zamanında bastırılmıştır.” (s. 37) Sorusuna öğrencinin doğru veya yanlış cevaplarından birisini vermesini istiyor. Ki sadece bu kadar bilgi bile öğrencinin kafa karışıklığına sebep olma noktasında yeterlidir. Oysaki para konusunda İnalçık’a baktığımızda Osman’ın oğlu Orhan, ilk gümüş parasını 1327’de Bursa’da bastırması (İnalçık, 2009: 8) ifadeleri net biçimde karşımızda durmaktadır. Ders kitabında sadece ilk 37 sayfanın incelenmesi sonucu ortaya çıkan bu durum, Osmanlı iktisat tarihi ile ilgili ifadeleri inceleme sonucunu doğurdu. Ardından bir karşılaştırma yapmak istedik ve Cumhuriyetin ilk ders kitabı olan 1932 basımlı Tarih III kitabını, iktisat ile ilgili ifadeler bağlamında inceledik. Elbette araştırmamızın devamında Cumhuriyet dönemine bütüncül bakmanın araştırmamızı derinleştirme ve daha anlamlı olması noktasında önemi ortaya çıktı. Böylece Cumhuriyet dönemi ders kitaplarını her on yıllık periyodlar halinde inceleyecek şekilde araştırmayı geliştirdik. Bu seçimin temel sebebi ise toplumun yaşadığı günlerin ve devrin siyasi algısının ders kitaplarına yansımış olabileceği düşüncesiydi.

Araştırmamız kapsamında Osmanlı tarihinin klasik dönemine odaklanmaya çalıştık. Osmanlı iktisadî sisteminin, klasik ve yenileşme dönemleri olmak üzere iki dönemde ele alınabileceği konusunda genel bir mutabakat mevcuttur (Tabakoğlu, 2008, 143; Toprak, 1988: 193, Dumrul ve Dumrul, 2014, 5). Osmanlılar nevi şahsına münhasır bir iktisadi sistem oluşturmuşlardır. Orta Asya ve orta doğunun tecrübe birikimi, Anadolu’nun ve fethedilen bölgelerin mahalli gelenekleri İslam çerçevesinde asırlarca süren ve birbirine eklene çabalarla özgün bir sistem oluşturmuşlardır. Bu sistemin batı ile etkileşim altında olduğunu ve 18. yüzyıl sonlarına kadar Batı’nın oluşumuna katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir (Tabakoğlu, 1996: 19) düşüncesiyle klasik dönemi lale devrine kadar getirdik. Modern Osmanlı tarih yazımında kabaca 1400- 1600 yılları arasını kapsayan ancak farklı tarihçilerce değişik bakış açılarından sınırları bazen Tanzimat’a uzanan, hatta Tanzimat’ı da içeren hayli uzun bir dönem klasik dönem diye adlandırılmıştır (Özel, 2009: 91). İnalçık ise Osmanlı Klasik çağ isimli eseriyle 1300- 1600 arasını bize işaret etmektedir. Öte yandan her dönemlendirme girişiminin bir derece öznel taşıdığı da açıktır; zira bu esasen bir kavramsallaştırma, bir üst dil inşa etme, dolayısıyla yorumlamadır (Özel, 2009: 91). Kronolojik bağlamda daha çok fatih Yavuz ve Kanuni dönemi böyle adlandırılmakta kabaca da 1450- 1566 arasına denk gelmektedir. Kabaca bir uç devletinden merkezi devlete dönüşümü hedef almakta ve altın çağ tanımını geliştirmektedir (Özel, 2009: 94). Kemal Karpat 1421- 1596 arasını merkezi yarı feodal dönem diye tanımlar. L. Darling ise genişleme, tahkim, dönüşüm diye 1300- 1550, 1550- 1718 ve sonrasını kurgular (Özel, 2009: 94).

Bizim temel yaklaşımımız ise uç devletçikten, devlet haline dönüşüm ve bu arada beslendiği temel kaynak olarak doğu dünyası bulunan Osmanlı’dır. Bu arada, devlet çizgisinin oluşumunu ilk kesin bağımsızlık vurgusunu yakalayan I. Murat ile başlatıyoruz, ilk devlet teşkilat adımlarını atan bu isimle beraber; devşirme, yeniçeri ordusu, beylerbeylik oluşumu gibi ilk teşkilatlanma adımları atılmıştır. II. Mehmet ile beraber, kendini oluşturan göçebe devlet geleneğinden ayrılan ve merkezi bir dünya devleti olan bir yapıyı arıyoruz. Bu arada da batının kısmi üstünlüğü ele geçirmeye başlamasının ardından Lale devrinde, batıya öykünen bir Osmanlı ile bitiriyoruz. Elbette hangi yapı, hangi dönem sorularıyla karşılaşmamız oldukça mümkün. Ancak araştırma sahamız ve araştırmamızın konusu ders kitapları olunca işimiz kolaylaşıyor. Ders kitapları tam araştırmaya çalıştığımız şeyi, bize veriyor ve Osmanlıyı genelleyerek bize anlatıyor. Belki daha fazlasını beklemekte haksızlık, ders saati, kitap sayfa sayıları ve sınırlılıkları ancak bu kadar olur dedirtiyor yazarlarına. Osmanlı ülkesini bir bütün ve yüzyılları ise günmüş gibi paylaşıyor. Bir söylem geliştiriyor ve Osmanlı ülkesinin tümünde

aynı izlenimini bize veriyor. Kendi içinde özellikle farklı dönemlerde ve zaman dilimlerinde farklı yansımalar bulunuyorken bu yaklaşım aslında oldukça sıkıntılı.

17. yy da kapsayan klasik dönem Osmanlı'nın kendi özgün maddi ve manevi kültürünü, uygarlığını yarattığı ve en tipik örneklerini ortaya koyduğu dönemdir. Askeri, idari, siyasi, alana ilaveten sanat, bilim, edebiyat, mimari ve saray dâhil olmak üzere (Özel, 2009: 95). Ömer I. Barkan'ında bu dönem için ifadesi, muazzam çalışan devlet aygıtının varlığıdır. Bu arada iktisadi düzenin rasyonelliği ya da irrasyonelliği ise tartışılmaya devam etmektedir. Murat belge de devletin padişahların şahsi özellikleriyle yönünü değiştiremeyecek kadar anonimleştiğine dikkat çeker. Pek çok tarihçi ve sosyal bilimcinin vurguladığı bu emperyalist söylem 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 16. yüzyıl ve hatta birçok açıdan ciddi sorunlarla boğuşulan “klasik” Osmanlı kurumlarının çözülmeye başladığı bir dönemi ifade eden 17. yüzyıl da da gelişimini sürdürmüştür (Özel, 2009: 96). İnalçık'ın formülasyonu, Osmanlı imparatorluk tecrübesini hep dikkati çeke geldiği “yakın doğunun antik imparatorluk geleneği” nin bir parçası olarak karşılaştırmalı tarih düzleminde daha da somutlaştırır. Bunu çift hane sistemi açıklamalarıyla gerçekleştirir (Özel, 2009: 100). Bir diğer ilginç nokta ise Türkiye'deki modern tarih yazımının Köprülü, Barkan, İnalçık ve Akdağ gibi önde gelen pratisyenlerin hemen hepsinin mesailerinin nerdeyse tamamını ya da ağırlıklı bir kısmını bu döneme hasretmiş olmalarıdır (Özel, 2009: 103). Klasik dönem zihnimize öyle bir altın çağ kazımıştır ki 19. yüzyıl gelişmelerini bile bunun üzerinden açıklamaya çalışırız, anakronizme yeniliriz. Aynı şekilde 17. yüzyıl sonrasında tımar sistemine ne olduğu sorusunun hala sorulmayışı, cevapsız kalışı, hiçbir ciddi araştırmaya konu olmayışı da belki yine “klasik dönem” merkezli bu zihinsel tutumla ilgilidir. (Özel, 2009: 107). Klasik sözcüğünün herhangi bir sözlüğe baktığımızda karşımıza çıkacak anlamları bu konuda bize yardımcı olabilir: biçim, üslup ve içerik itibarıyla geleneksel olan; uzun bir dönem boyunca kullanılan ya da oluşan bir üslup; bizatihi standart olan ve oluşturan (Özel, 2009: 109).

Araştırmamız bağlamında Sosyal tarih açısından değerlendirildiğinde ise; klasiğin hangi Osmanlı veya hangi bölge sorularını cevaplandırması oldukça zor görünüyor. Devlet uygulamaları açısından tanımlanmış bir klasik algısı var, yolumuza bunun üzerinden gidiyoruz. Zamanın değiştiği ancak toplumsal algının daha doğulu kaldığı zihniyetin yeterince Batılılaşmadığı bir döneme kapı aralayıp bu dönemdeki iktisadi algıyı ders kitapları bağlamında inceliyoruz.

Konuyla ilgili ilk araştırma ise Şimşek'in 2009 yılında “Osmanlı İktisat Tarihi Konularının Öğretimine Zihniyet Temelli Bir Yaklaşım” başlığıyla Akademik Bakış Dergisinde yayımlanan makalesidir. Yazar, iktisat tarihi konularının incelemesini, dönemin zihniyetini Ülgener'in fikirleri basta olmak üzere Sayar, Genç ve Tabakoğlu'nun çalışmaları doğrultusunda açıklayıcı bir şekilde gerçekleştirmiştir. 1993 ders programı üzerinden 2006 yılı ders kitabını incelemiştir. İlginç olansa, aynı yazar ekibinin kitabı halen kullanılmakta, ancak Şimşek'in ortaya koyduğu sonuçlar çerçevesinde program da iki kez yenilenmesine rağmen ciddi bir kısım eksikler giderilmemiş ve aynı şekilde devam etmektedir. İlerleyen sayfalarda ifadelere bakıldığında iktisat deyince kamu maliyesi ve toplumun ekonomik faaliyetlerinin birbirinden ayrılmadığı bir karmaşa içinde devam ettiği görülmüştür. Özellikle de sosyal ve toplumsal hayat çerçevesinde ekonomi zihniyetine hiç girilmediği belirlenmiştir.

Bu bağlamda günümüz ders kitaplarının da temel çerçevesini oluşturmuş olması yönüyle, eski tarih ders kitaplarıyla karşılaştırmak istedik ve Cumhuriyetin ilk ders kitabını genel çerçeveyi oluşturduğunu düşündüğümüz için seçtik ve günümüze kadar cumhuriyet boyunca her on yıldan farklı yazarların yazdığı tarih ders kitaplarını seçtik.

2. Yöntem

Bu çalışma, tarihsel içerikli betimsel analiz incelemesidir. Buna göre ders kitaplarında İktisat konularının ifadelerini bulmak istediği için “doküman analizi” tekniği benimsenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Doküman incelemesi, araştırmacının çalıştığı konuyla ilgili kişi veya kurumlara doğrudan ulaşamayacağı durumlarda önemli bir bilgi toplama yöntemi olarak karşımıza çıkar, geniş bir örneklem oluşturulmasına olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 190). Ders kitaplarından, yukarıda oluşturulan yapılan inceleme sonunda elde edilen veriler, betimsel analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Veriler içinde temalara en çarpıcı biçimde katkı sağlayan cümleler aynen alınarak cümlelerin hem içerik hem de söylem çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma: Türk Tarih Ders Kitaplarında İktisadi Konular

İnceleme Cumhuriyet tarihi boyunca liselerde okutulmuş olan yedi ayrı tarih ders kitabında gerçekleştiği için elde edilen bulgular ve yorumları, ilgili kitaplar çerçevesinde verilmiştir. Yukarıda anlatılan çerçevede iktisadi ve sosyal hayat denildiği zaman, çerçevesi çizilen Osmanlı klasik dönemine ait ifadeler değerlendirmeye tabi tutulmuş. 1930’dan sonra, 1940 yılından kitap seçilmemiş devrin genel zihniyetinin aynen devam ettiği düşünülmüş ve mevcut ders kitabının aynen okutulmaya devam ettiği görülmüştür.

1932 Tarih III Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Tarih III kitabında, *Osmanlı idaresi, yollarda güvensizliği, kasaba ve pazarlarda kanuna aykırı vergi keyfi vergileri kaldırıyor; herkese kanun dairesinde can, mal, ırz güvenliği sağlıyordu. En eski Osmanlı tarihçilerinden Aşık Paşazade bu hususa dair karakteristik bir olay nakleder: Germiyan’dan gelen bir adam, Karacahisar pazarının bacını (vergi) almak ister. Osman Bey bunu kanuna ve akla aykırı görerek reddeder ve Germiyanlıyı azarlayarak kovar. (s.3)* oysaki hikâye farklı tamamlanıyor. Pazar bacı meselesiyle ilgili olarak Germiyan ilinden gelen esnafa Osman beyin sorusu “Tanrı buyruğu mu, peygamber sünneti mi yoksa beylerin mi ihdas ettiğidir?” (Sayar, 2000: 75), böylelikle bir örfi alan doğuyor diye yorumlanabilir ve devamında da tüm sistemi kontrol edebilecek bir devlet algısı. *İlk Osmanlı parası Alaattin tarafından Orhan Bey zamanında bastırıldı (s.4)*. Günümüze kadar pek çok ders kitabında farklı olarak verilen bu bilgi, günün şartları içinde oldukça doğru olarak ifade edilmiştir.

Arazi has ve tımar adıyla iki sınıfa ayrıldı. Bundan başka Osmanlı arazi rejiminde daha o zamanlarda vakıf topraklarla yurtluk ve Ocaklık denilen topraklarda vardı. Eski Türk devletlerinden tevarüs olduğunu ifade ediyor. Halk köle (serf) değil bizzat toprağın sahibi idi. Sadece öşür öderdi(s. 5). Burada ise iktisat içerisinde sadece kamu maliyesinin temelini oluşturan bir adım atılmıştır. Bu ifadeler ve anlayış günümüzde ders kitaplarında da aynen devam ediyor. Toplumsal ve bireysel ihtiyaçlardan ziyade devlet (kamu maliyesi) temelli anlayış var. Tipik Osmanlı eyaletlerinde tımar sistemi geçerliydi. Bu sistem, büyük bir imparatorluk ordusunu ortaçağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme kaygısından doğmuş ve imparatorluğun eyalet yönetimiyle mali, toplumsal ve tarımsal politikalarına biçim vermiştir. Nitekim bu politikaların hepsi devletin askeri ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmişti. (İnalçık, 2007: 111). 1528 de toprağın yaklaşık %87 si miriydi. Yani devletin rakabesi altındaydı. (İnalçık, 2007: 114). Yani söylendiği gibi halk toprağın tümünün sahibi değildi. Bir sancak içindeki topraklar üç kategoriye ayrılırdı, özel mülkiyet, vakıf, sultan tasarrufu. (İmber, 2010: 253)

Özellikle önemsenen kanuni döneminden çok memnuniyetle bahsediliyor ve mükemmel tasvir yapılıyor, sadece kapitülasyonla ilgili olumsuz ifadeler var. Aşağıda görelim sayfa 51 den; *I. Süleyman zamanında, imparatorluğun tebaası her türlü sanayiye vakıftı. Her türlü hayvan ve ürün bol bol yetiştirilirdi. İhtiyaçlar memleket içinden sağlanırdı. Karadeniz’in,*

Kızıldeniz'in ve Akdeniz'in doğu ve güney kısımları Osmanlı tüccar ve denizcilerinin nüfuzu altındaydı. Gerek deniz ve gerek kara ticareti Osmanlılara çok yarar sağlıyordu. daima zaferle biten savaşlar büyük bir servet kaynağıydı. Sefere gidenler, para, insan ve birçok ganimet mal yükleniyordu. Bu servet de memlekete dağılarak, ziraatı, sanayii ve ticareti geliştiriyor ve ilerletiyordu. Ticaret bilançosu daha hesaplanmamışsa da ihracatın ithalattan daha fazla olduğuna şüphe edilemez, bu devirlerde. Çünkü genellikle yabancılarla ticaret azdı ve dışarıdan pek az eşya (kürk, çuha, kadife ile Hint kumaşları, İran halıları gibi birkaç lüks eşya) alınıyor ve deniz ticaretinin büyük kısmı Osmanlı bayrağı taşıyan gemilerle yapılıyordu. Zaten 16. Asırda Doğu'nun sanayisi ve ziraatı batıdan üstündü.

Bu ifadelerde var olan sorun ise, ithalat ve ihracat günümüze ait kavramlardır. Zaten Osmanlı'da bizim bugün anladığımız anlamda ithalat ve ihracat gibi ekonomi terimlerinden bahsedebilmek imkânsızdır. Osmanlı için bu durum ancak 19. yüzyılda konuşulabilir. Bu anlatımla beraber anakronik bir durum ortaya çıkıyor. Pek tabii ki sorulacak sorulardan, madem her ihtiyaç memleket içinden sağlanıyordu ve ithalat yoktu, Osmanlı neden kapitülasyon veriyordu denilince öğrencinin aklına gelmesi gereken sadece siyasi üstünlük vurgulanıyor, maalesef ekonomi anlatımı yok. Aksine Osmanlı sürekli olarak yabancı tüccarı teşvik eden bir devlet görünümündeydi. Birde Osmanlılar, batıdan ithal sanayi mallarının imparatorluğa sürekli akımını teşvik ediyorlardı, çünkü böylece ülke pazarında bolluk yaratma ve artan gümrük gelirinden hazineyi yararlandırmayı en iyi siyaset sayıyorlardı. (İnalçık, 2007: 144). Tabii sadece lüks eşya diyor oysaki Venedik ve Cenevizlilerin don ırmağı kıyısında tuttıkları balığın %10 una devlet el koyardı(İnalçık, 2007: 144).

Vakıf arazi Allah'ın mülkü sayılır ve gelirinden bir miktarı vakıf bulunduğu mahalle mütevellileri tarafından ayrılırdı. Fakat vakıf arazide oturan mutasarrıflar belirli miktar vergiyi vermek şartıyla o arazinin fiilen sahibiydiler. (s. 56) Vakıflar Osmanlı yapısının temel sosyal olgularından birisiydi ki şehirlerin oluşumu ve büyümesinde bile çok ciddi etkiye sahipti. II. Murat, 1443' te Edirne yakınlarında Ergene ırmağı üzerinde 392 metre uzunluğunda, 174 kemerli büyük bir köprü yaptırmıştır. Yolcuları barındırmak ve yedirip içirmek için köprü'nün başına bir han, bir cami, bir medrese yaptırmış; han ve köprü'nün bakım masraflarını da bir boza dükkânı, bir hamam ve başka dükkânların gelirleriyle karşılamıştır. Bunlara, Edirne' de yaptırdığı bir kervansarayla bir hamamın ve bir dizi dükkânın gelirini eklemiştir. Köprü'nün bakım ve onarımı için hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulan ve çoğunluğu Türkmenlerden göçmen yerleştirmiştir. İrmağın karşı kıyısına da yayalar(çiftçi askerler) yerleştirmiştir. Bu merkez çevresinde nüfus zamanla artmış ve Uzunköprü kasabası ortaya çıkmıştır. (İnalçık, 2007: 153) ayrıca toprak üzerinde yoğun bir devlet kontrolü olunca miras bırakabilme noktasında mütevellinin vakıf üzerinde sahip olduğu sahiplik meselesinden dolayı halk için de tercih edilebilir bir durumdu. Bunun yanı sıra, Şayet mal biriktirmek kişiyi dünyaya bağlıyorsa bu haram, aksine, biriktirilen servetin Allah yoluna sarfi ve kanaat üzerine hareketi ise ahlaki idi (Sayar, 2000: 65). de ifade edildiği gibi genel zihniyetin yansıması olarak toplumsal paylaşımın önünü açıyordu. Ancak kitaplarda bu durumu hissettirecek bir olgu ile karşılaşmak çok da mümkün olmuyor.

Esnaf denilen sanayi ve ticaret erbabı, loncalar halinde örgütlenmişlerdi. Sanayi ve ticaretle ilgili meseleler loncalarda halledilirdi. Anadolu şehirlerindeki bazı loncalar, eski Ahiler teşkilatı ile iç içe girmişti (s. 57). Esnaf, yani meslek lonca örgütleri, Osmanlı kentlerinde ekonomik yaşamın varlık nedeni olup lonca üyeleri şehirdeki nüfusun büyük bölümünü oluştururdu. İslam dünyasında loncaların kökeni halen karanlıktır (İnalçık, 2007: 157). Osmanlı klasik dönemini anlatmaya çalışan bu cümleler içinde sanayi ifadesi biraz kurcalandığında karşımıza aslında el sanatları ve zanaatkarlık çıkıyor. Ayrıca fütüvvet anlayışı elbette etkili olmakla beraber, loncalar ahilerden farklı olarak uzmanlaşmış küçük gruplardı. Mesleki uzmanlıkla bağlantı derecesi oldukça müphem görünen ahi teşkilatı ile mesleki niteliği belirgin

ve hâkim bulunan Osmanlı esnaf örgütleri arasındaki ilişki meselesi müphemlerle dolu bir alandır(Genç, 2007: 305).

1952 Tarih III Yeni ve Yakın Çağlar

Sosyal ve ekonomik tarihe en az yer veren ders kitaplarından birisi de bu yıllarda basılan bu kitaptır. Osmanlı tarihine ayrılan, ilgili kitap ta yaklaşık 350 sayfalık yekünde neredeyse en az yer bulan bölüm de çalışmamızın konusu olan iktisadi anlayıştır. *XVI. Yüzyıl Osmanlı devletinin en zengin bir devridir (s. 107)*. Elbette pek çok yanlış barındıran bu ifadeden ne anlaşılması gerektiği oldukça açıktır. Genel klasik dönem algısına uygun olarak Fatih, Yavuz ve Kanuni devirleri zenginliğine atıfta bulunulmuştur. Fakat bu doğru bir ifade değildir. Örneğin Fatih devrine bakıldığında, büyük girişimlerine kaynak sağlamak için gümrük vergilerinin yanı sıra köylünün ödediği bazı vergileri arttırmış, akçenin gümüşünü birçok kez düşürmüş, çok sıkı bir mali denetim getirmişti. Son olarak da, önceleri vakıf ya da emlak haline dönüşmüş yirmi bin kadar çiftlik ve köyü devlet denetimine almış ve tımar olarak askere dağıtmıştı (İnalçık, 2009: 35). Yok yazarımız, Kanuni dönemine direkt vurgu yapıyor desek, yine ciddi bir çelişki içindeyiz, İran seferleri dolayısıyla ciddi sıkıntılar vardı. Ayrıca Zigetvar öncesi hükümdar hazinesinden genel hazineye aktarılan altın var, sefer bahşisi dağıtabilmek adına. O halde şu soruyu sormak lazımdır. Devletin zengin devri derken kamu hazinesi mi yoksa halk mı? Elbette bir de eklenecek olan hangi dönem.

Tımarlılar buldukları yerlerde köylülere yardım yaparlar, kendileri de bu arada iyi cins at ve hayvan yetiştirirlerdi (s.108). Bu ifadeler bize yine fiskalizm temelli bir ekonomi algısını hatırlatıyor. Kamu maliyesi temelli biçimde konuyu yönlendiriyor ve tımar köylü ilişkisini de açıklamaktan oldukça uzak kalıyor. Bu sistem, büyük bir imparatorluk ordusunu orta çağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme kaygısından doğmuş ve imparatorluğun eyalet yönetimiyle, mali, toplumsal ve tarımsal politikalarına yön vermiştir. Nitekim bu politikaların hemen hepsi devletin asker ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilmişti (İnalçık, 2009: 111). Toprağı üç yıl boyunca bir neden olmaksızın köylünün boş bırakması halinde, sipahi toprağı isterse bir başkasına bırakabilir isterse on yıl boyunca köylüyü arayabilir ve ceza kesebilirdi, İnalçık'ın açıklamalarında yer bulan bu ifadeler doğrultusunda köylünün sadece iyi cins at ve hayvan yetiştirirlerdi ifadesini tabii ki yanlış buluyoruz. Bunun yanında tarımsal üretime ise hiç girmiyor ki bu da ayrı bir sorundur.

Kuruluş devrinde ilk defa para Orhan Bey zamanında akçe adı verilen gümüş sikkeler basılmıştır (s. 31). İlk hazırlanan tarih ders kitabı referans oluşturmuş ve Orhan Bey dönemindeki para ifadesi tekrar edilmiştir. Objektif ve akademik tarihçilik ile örtüşmektedir.

XV. yy da devletin geliri masrafindan han, köprü, hamam, yol ve imarethaneler yapıldı (s. 31). Oysaki sadece devlet gelirleri değildir. Doğrusu, elbette kentleşmenin başlaması noktasında yöneticilerin yatırımları önemli olmakla beraber çeşitli gelir sahibi insanların da bu yarış içinde olduğunu görmek mümkündür. 16. yy. başlarında Osmanlı ekonomisinde toprakların %20 si vakıf sistemi içerisindeydi (Tabakoğlu: 203). Sadece devlet yatırımı değil toplu kullanım, vakıf yaptırmak karlı, hem toprak sahipliği hem de hayır işlemek noktasında. *Tımarlı sipahi olmak için Türk olmak şarttı (s. 32)*. Elbette ilginç bir ifade ile karşı karşıyayız çünkü Türk olmanın şart olmadığı bir düzen işliyordu aslında Osmanlı'da. Bu da hakikaten acayip bir başka durumdur. Aileleri, üç- dört kulaktır Hristiyan kalmış tımarlılara 15. Yüzyıl sonlarında halen rastlanıyordu (İnalçık, 2009: 19).

Osmanlı Türkleri daha ziyade askerlik, ziraat ve sanatla uğraştıklarından ticaret işlerine pek önem vermezlerdi. Bu işleri daha ziyade Türk uyruğundan olan Musevi, Rum ve Ermeniler yaparlardı. Bu arada kapitülasyonlardan istifade eden Fransız ve diğer Hristiyan tacirlerde ticaretle uğraşırdı. XVI. Yüzyıl da Osmanlı İmparatorluğundan Avrupa'ya daha ziyade pamuk, ipek, yün, deri, yapağı, şap, tuz ihraç olunurdu. Buna karşılık Avrupa'dan çuha, kadife, saat,

ayna, ve dantela gibi lüks eşya gelirdi(s. 108) . Sanki Fransızlar ve diğer Hristiyan tacirleri tebaa sınıfına koyuyor ve Osmanlı uyrukları ile bir tutuyor. Tabii ki bunun yanında bir diğer sorunlu ifade Türklerin ticarete önem vermemesi ifadesi. Bu ifadeler iki yönüyle problem içeriyor; birincisi öğrenci zihninde sadece askerlikle meşgul olan Türk ifadesine vurgu, diğeri ise Türk uyruğundan olan Musevi, Rum ve Ermeni ne demek, Osmanlı ümmetler seviyesinde teşkilatlanmış bir devletti. Etnik temele değil dini anlayışa göre organize olmuş bir yapıyla karşı karşıyayken kullanılan ifadeler oldukça sorunlu. Elbette var olan durum böyle değil, ifadeler öğrencileri farklı yerlere taşıyor. Ayrıca, İncalcık'ın ifadeleriyle, devlet lüks emtiayı takip etmezken, temel ihtiyaç maddelerini sıkıca takip eder ve piyasalarda eksilmesine provizyonizm anlayışı sayesinde asla müsaade etmezdi.

XVII. yy ın başlarında İran ve Avusturya harplarına rağmen Osmanlı devletinin maliyesi oldukça düzgündü. Hatta artan para ile bu yüzyılın başlarında Sultan Ahmet gibi büyük ve muhteşem bir cami bile yapılmıştı(s. 134). İfadeler elbette oldukça beylik seyrediyor, sadece artan para ile inşa edilen bir cami ama inşaat yedi yıl sürecektir. 1609- 1616 yılları arasında ve ilginç bir diğer bilgi ise bu tarihler arasında İran ve Avusturya ile bir savaşımız yoktur. Avusturya savaşları 1606'da bitmişti. İran savaşlarına ise 1611 tarihli Nasuh Paşa antlaşmasıyla bir süreliğine ara verilmişti. Ancak, tüm bunlar anlatılırken yukarıda değindiğimiz 16. yüzyıldaki ekonomik sıkıntılara atıf yok. Ayrıca 17. yüzyıldaki pek çok iç siyasi bunalıma rağmen nasıl olup da devletin bu ekonomik zenginliğe ulaştığını öğrenci nasıl anlayacak? İstanbul, Celali isyanları sırasında bu zenginlik nasıl ortaya çıkmıştı. Hadi diyelim ki bunların tümü I. Ahmet'ten sonra ortaya çıkan gelişmelerdir. O halde bütün bir 17. yüzyılda çok zengindik ifadeleri neden yazılma ihtiyacı duyulur ki? Ayrıca devlet otoritesi ve bürokratik olgunluğa ulaşılan duraklama denilen dönem için öğrencinin zihnindeki algı sistemin artık durduğu yönündedir. Fakat en geniş sınırlara ulaşılan duraklama dönemi öğrenci tarafından tam anlamıyla anlaşılammaktadır. Faroqhi'ye göre zaten 17. Yüzyılın ilk ve son yıllarında ekonomik zafiyet ve demografik gerileme olduğuna ilişkin kanıtlar mevcuttur (Faroqhi: 2004, 597).

1976 Tarih III Ders Kitabı

Yıllık bütçe, Osmanlı devletinde her zaman için mevcuttur ve birçoğu arşivlerimizde mevcuttur. İlk bütçeyi Tarhuncu'nun yaptırdığı iddiası yanlıştır(s.308). Alışkın olduğumuz gibi yine iktisadi anlayış kamu maliyesiyle başladı. Bir yere kadar doğru bir ifade ile karşı karşıyayız aslında. Bütçe kavramı günümüze ait bir kavramdır. Ancak elbette bizler Osmanlı'nın gelir ve harcama kalemleri ile ilgili bilgilere sahibiz, 1528'de imparatorluk gelirinin üçte birini sağlayan zengin Mısır ve Suriye eyaletleri, imparatorluk hazinesinin temel kaynaklarıydı (İncalcık: 2009, 134). Özvar'ın İslam ansiklopedisi Tarhuncu maddesinde de ifade ettiği gibi, yapılan işlem 1653 yılının gelir ve giderlerini içeren bir muhasebe icmalinden ibarettir. Hesapların Kanuni dönemindeki bütçelerden farklı olmadığı görülmektedir.

Aynı zamanda din işleri için para harcamak, mesela cami, tekke vs yaptırmak devletin vazifesi değildir. Ancak adalet teşkilatı, devlet bütçesine dâhildir (s. 309). Tabii ki ne demek istediği hiç anlaşılmıyor, adalet hangi yönüyle devlet bütçesi içinde maaş mı toplanan paralar mı? Oysaki taşrada hem devlet temsilcisi olan hem de adalet işleri sorumlusu kadıların, maaş almadığı ve gördüğü işlem başına ücret tahsil ettiği bilinmektedir. Ayrıca kimi cezaların tahsilinde ve infazında sipahilerin kolluk gücünü oluşturduğu bilinmektedir (İncalcık: 2009, 81).

Peki, bunca hayır kurumu nasıl ortaya çıktı. Tabii ki varlıklı hayırsever vatandaşlar (s.309) diyor kitabımız, elbette inanılmaz bir masal tadında gidiyor fakat bilmekteyiz ki ilk vakıf ve hayır eserleri bizzat hükümdarların ellerinden çıkmaktaydı. Yukarıda Uzunköprü'nün ortaya çıkışında ifade edilmişti. İslam toplumlarında kamu maliyesinin üç yönü vardır. Birincisi, rakamları bütçelere yansıyan merkez hazinesi, ikincisi askeri zümreye maaşlarına karşılık

toprak gelirlerinin dağıtımını öngören ikta, ve üçüncüsü de genellikle yatırım harcamalarını gerçekleştiren vakıf sistemi (Tabakoğlu: 1996, 87).

Modern sanayii yalnız icatların eseri değildir. Aynı derecede belki de daha fazla, sermaye birikiminin eseridir. Bunu doğru çok defa başaramaz, gücü yetmez, zira parası yoktur. Daha doğrusu sermaye terakümü yapamaz, servetler atıl haldedir(s. 311). Burada doğru bir ifade ile karşılaşılıyor. Yazar doğru bakış açısını yakalıyor ve doğuda modern kapitalist işletmelerin ortaya çıkmayışını sermayenin sürekliliğinin olmamasından kaynaklandığını ifade ediyor. Bu durumun temel sebebi ise ekonomi üzerinde var olan yoğun devlet kontrolüdür. Konuya ilişkin birkaç örnek yeterli olur. Anadolu Selçuklu şehrinde; evlerin ihtişam dereceleri en basitten itibaren şöyleydi: Esnafın, tüccarın iğdişlerin, emirlerin ve sultanların (Tabakoğlu, 1996: 84). Osmanlı'da da kabaca böyleydi, Bursa'da tutulan tereke kayıtlarına göre; iki bin dükadan fazla servet bırakan zenginler ise, toplam tereke sahiplerinin % 1,3'ünün temsil ediyordu (İnalçık, 2009: 168). Kaldı ki bir beylerbeyi terekesi Bursa'nın en büyük tüccarının birkaç katı olabiliyordu. 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Kapıkulu subaylarının soylarından gelen aileler, iltizam denetimini ele geçirerek hem toplumsal hem de politik bakımdan kentlerde egemen duruma geldiler (İnalçık, 2009: 168).

Her köyde bir zaviye, her mahallede en az bir tarikatın tekkesi vardı. Bunlar zamanın kulüpleri idi (s. 389). Anakronizm nedir diye bir soru sorulsa en net örnek bu olur. İnsanların toplandığı bir yer olarak ifade edilmeye çalışılıyor, fakat tabii ki öğrenci algısı sadece sosyalleşme mekânı olarak algılar ki oldukça yanlıştır. Toplumsal zihniyetin her aşamasında etkili olan yerlerdi buralar. Şehrin iktisadi ve politik çehresini de bir bakıma aynı özelliğe bağlamak yanlış olmayacaktır. Şehri ve şehirliyi besleyecek kaynaklar batıda tek tek kişilerden –burjuva- ortaya çıkarken, Doğuda tek renkli bir “biz” gövdesinde-vakıflar başta- toplanmış görünüyor. (Ülgener, 2006: 95).

XIX. asra kadar Türk şehirlerinde hayat şartları, Avrupa şehirlerinkinden iyidir. XVIII. Asırdan önce ise mukayese edilmeyecek kadar üstündür (s. 414) ya da XVII. asırda İstanbul'da 1100 çeşit esnaf vardı (s.414) ifadeleri oldukça muğlak ve hedefsiz duruyor. 1100 çeşit esnaf varken, 1100 ayrı işkolu diyorsa böyle bir kategorizasyon elbette ki yoktu. Ahi veya lonca ayırımına girmeyip tümünü esnaf kategorisine alıyor. *Türk esnaf ve tüccarının, dünyanın en namuslu işadamları ve satıcıları olduğu, o çağ bütün batılı gezginlerin seyahat- namelerinde okunur. İmparatorluğun son devirlerine kadar böyleydi. Türk iş adamının ve tüccarının ahlakını leventler, tatlı su frenkleri ve azınlıklar bozmuştur (s. 414).* Fakat gerçek aşağıda ifade edildiği gibidir; Zaruri gıda maddelerine verilen narhı ihlal ederek yüksek fiyatla mal satan esnaf "muhtekir" olarak vasıflandırılıyor ve idamın da söz konusu olduğu ağır cezalara çarptırılıyordu. Nitekim İstanbul Mercan'da halka cari dirhemden eksik dirhemle ekmek satan fırının tezgâhtarı fırının önünde idam edilmiş, kaçan fırın ustasının da yakalanıp öldürülmesi için kadılara emir verilmişti(Kala, 1995: 426). 15. yüzyılın son birkaç yılında yönetmelikleri hiçe sayan lonca ucuz ipekli üretmeye başladı, halkın talebiyle ve devlet de her türlü üretimin en ince ayrıntısının da düzenlemeye gitti ve sorumluları (II. Bayezid) cezalandırdı. Anlaşıldığı kadarıyla devlet sermayenin ve piyasanın genişlemesini kontrol ediyor batı da var olacağı gibi ticaretin gelişmesinin önüne geçiyordu. Osmanlı ekonomisi sabit piyasası ve üretim düzeyiyle tipik ortaçağ yapılanmasını temsil ediyordu (İnalçık, 2004: 91).

Selçuklulardan Osmanlılara geçen lonca teşkilatı, XIX. Asrın başlarına kadar eski haliyle devam etti (s. 415). Oysa ki Lonca Selçuklu'da var olan bir durum değildi. Lonca sisteminin gelişimi çok daha yenidir. Teşkilatlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adı olup teşkilatlanmış esnaf gruplarını ifade eden bir anlam da kazanmıştır. Kelime İtalyanca loggiadan gelmektedir. Fransızca şekli olan loge Türkçe ‘de loca olarak geçer ve "hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekân" anlamına gelir. Lonca kelimesinin Osmanlı esnaf teşkilatıyla ilgili olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında kesin bilgi yoktur.

Bununla birlikte İtalyan şehir devletlerinin, özellikle Venedik, Ceneviz ve Raguzalılar'ın Osmanlı Devleti ile olan ticari münasebetlerinin bu tabirin ortaya çıkışında etkili olduğu söylenebilir. Lonca mahalli tüccar malının esnafa satılmak üzere depolandığı, esnafın bu mali toptan satın aldığı ve muhtemelen esnafa dağıttığı yerd. Bu özellik zamanla yer adının esnaf teşkilatı ile özdeşleşmesine yol açtı. Böylece XV. yüzyılın sonlarında özel bir ticari yeri ifade eden lonca kelimesi XVII. yüzyıldan itibaren doğrudan esnaf sisteminin adı olarak kullanılmaya başlandı. Nitekim İstanbul esnafıyla ilgili olarak lonca teriminin yer aldığı en eski arşiv belgesi 1697 tarihli (BA, Atık Şikayet Defteri, nr 22, s. III, hk. 722). Bursa esnafı için lonca kelimesinin kullanıldığı tarih 1 042 (1632-33) olarak tespit etmiştir (Gerber, s. 49). Belgelerde lonca teriminin yaygın biçimde görülmesi XVIII. Yüzyıldadır(Kal'a, 2003: 212).

Bolluk, bereket, ucuzluk ve refah, bir nispette hatta 1912'lere kadar devam etmiştir (s. 416). Çok genel ve bir o kadar da yanlış bir ifade. Osmanlı'nın hangi dönemi için bu ifadeler kullanılıyor. Dönemsel bazda farklılıklar mevcut ancak böylesi bir genelleme bütünüyle yanlış. Sadece bir örnek vermekle yetinelim. 17. yüzyılda paranın kıt ve nakil masraflarının yüksek olduğu koşullarda, Osmanlı devleti, muntazaman doğrudan üreticilerin kendilerinden düşük bir fiyat karşılığında ya da bedelsiz olarak savaşla ilgili birçok mal ve hizmet talep etmişti. İdare açısından bu, o kadar pratik bir çözümdü ki doğru olup olmadığı sorgulanmadı bile (Faroqi, 2004: 597) Elbette genel anlamda sıkıntı hep devam etmiştir diyemeyiz. Ancak pek tabii ki yazarımızın da dediğini yani bolluk ve refahın sürekli olduğunu söylemek mümkün değil. Öyle olsaydı var olan iç isyanları ne ile açıklayacağız.

Kredi müessesesi vardı ve çok defa faize bağlıydı. Faize bağlı vakıflar ve muameleleri şer'i makamlar tescil ediyordu. Yalnız aşırı faizcilik yasaktır (s. 417). Para vakıfları anlatılmak isteniyor aslında. Bugün bile ders kitaplarında geçmeyen bu ifadeleri kullanmak cesaret istiyor. Ancak durum kabaca böyle ilerliyor. Para vakıfları sosyal bir iş görüyorlardı. Para birikimi sağlanıp ihtiyaç sahibine veriliyor ve destek olunuyordu. Ayrıca kredi sözleşmeleri ve vade işlemleri serbest ticaret piyasasında da mevcuttu. Büyük servetler biriktirmiş paşalar, beyler, saray görevlileri gibi üst yönetici sınıf üyeleri ve zengin dini vakıflar, paralarını büyük tüccarlar vasıtasıyla işletirlerdi. Bir yatırımcının, parasını kervan ya da gemi ticaretine yatırdığı bir çeşit ticari ortaklık olan mudaraba kurumu Osmanlı İmparatorluğunda oldukça yaygındı (İnalçık, 2009: 168). Mudaraba ise, sermayeyi temin eden kişi ile kervan tüccarı arasında bir sözleşmedir. Karın eşit paylaşıldığı, vadeli bir sözleşmedir.

Türkiye, ithalat yapmadan yaşaması imkân içinde olan dünyanın ilk devleti idi. Ama ihracata şiddetle muhtaçtı (s. 420). Hiç doğru bir ifade değil. Yukarıda da bu durumdan bahsettik. Aksine ithalata şiddetle muhtaç olan bir devlet ile karşı karşıyayız. Ekonomi politik bunu gerektiriyor. İlaşçılık ilkesi çerçevesinde, piyasaların ve devletin mal bulunmamasına tahammülsüzlüğü vardı.

Devletin resmi ticaret filosu yoktu. Ticaret gemileri Türk armatörlere aitti (s.421). Burada iskanan durum ise, devletin hâkimiyet sınırlarının yeterince çizilmemiş olmasıdır. Ve tabii ki anakronik bir ifade olarak "armatör". İlgili dönemlerde armatör bulmak mümkün değildir. Diyakronik davranmalı ve öğrencinin zihninde dönem algısını doğru oturtmak gerekmektedir. Önceliği pazarda düşük fiyatların ve çeşitliliğin hâkim olmasına veren Osmanlı yöneticiler, ipekli lüks emtianın yabancı ülkelere ihracından hoşlanmadığı gibi, Venedik, Floransa, Cenova ve daha sonra da Fransız ipeklilerinin kapitülasyonlar çerçevesinde imparatorluğa ithalini de teşvik etti (İnalçık, 1997: 88).

1637 de İstanbul da 79.674, esnaf vardı. 158 lonca 400000 esnaf ve ailesi nüfusu vardı (s. 425). Tabii insan merak ediyor bu kadar net rakamlara acaba nasıl ulaşıldı? diye. Burada İnalçık'a kulak verelim. İslam Ansiklopedisi İstanbul maddesinde yazdıklarına göre; 1477'de Galata dâhil 16.326 hane olan nüfus 1535'e gelindiğinde yaklaşık olarak beş kat artmıştır. 1550'de C.

de Villalon, İstanbul ve çevresi nüfusunu 120.000 hane civarında hesap etmiştir ki bu rakam on beş yılda % 50 artış gösterir. Barkan, XVI. yüzyılda genel olarak Osmanlı şehirlerinde % 80'in üzerinde bir artışın gerçekleştiğini tespit etmektedir. Fernand Braudel XVI. yüzyılda toplam nüfusun 700.000 civarında bulunduğunu, Robert Mantran ise XVII. yüzyıl nüfusunun 650-750.000 veya banliyö nüfusu ile 800.000 olduğunu belirtmektedir. G. Mora 800.000 rakamını, Sanderson 1.231.000 rakamını verir. Balyas Garzon ise sadece 300.000'den fazla der(İnalcık, 2001: 224). Bunca karışık rakam arasından net bir rakamı çekip çıkartmak oldukça sorunludur. Ders kitaplarında var olan bu sayısal yarış hiçbir anlamda ifade etmemektedir. Öğretici bir yanı bulunmamaktadır.

1986 Tarih Lise III Ders Kitabı

Osmanlı toplumunda zanaatkârlar(esnaf) lonca adı verilen teşkilatlara sahipti. Loncaların bir kısmı tamamen Müslümanlardan, bir kısmı ise tamamen gayrimüslimlerden meydana geldiği gibi, karışık loncalarda vardı (s.101). Ekonomik ve sosyal hayata ait bu ifadeler çok daha normal devam ediyor.

İstanbul'dan her hafta Polonya ya bir kervan hareket ederdi (s.102). Makul bir başka ifade, bu görüşü ilk olarak İnalcık ortaya attı. İpek ve baharat olarak bilinen yolların üstüne bir de Bursa'nın ve İstanbul'un içine dahil olduğu kuzey- güney hattı çalışan diğer bir ticaret yolu. Tabii bu ifadelerdeki sıkıntı ise sürekli ihracat yapan bir devlet ifadesini ortaya çıkartıyor. Oysa ağırlıklı olarak mal alan ve daha sonra ihtiyaç fazlasını satan bir devlet ile karşı karşıyayız. Bu hat Kırım'ı da içine alırdı. İstanbul ve Ege bölgesinin ihtiyacını karşılayan buğday, balık, yağ, tuz gibi temel maddeleri, eskiden beri K. Karadeniz bölgesinden gelirdi. Osmanlı devleti bölgedeki ağırlığını 15 ve 16. Yüzyıllarda daha da fazla hissettirdi. Böylece, gibi Osmanlı uyruklar, Karadeniz limanlarıyla Boğdan ve Polonya'daki doğu ticaretini İtalyanların elinden almaya başladılar (İnalcık, 2009: 135). Tabi hangi dönem olduğu meselesi de ayrıca problemlidir.

XVI. yy da İstanbul da 29 büyük fabrika on bin işçi, 23124 imalathanede 79634 işçi vardı (s. 103). Makul olmaya çalışan ifadelerle örülü iken bir anda ilginç ve sıra dışı bir ifade ile karşılaşırız. Fabrika derken zaten sorgulamak lazım, imalat zihniyeti acaba nasıldı? Öğrencinin zihninde günümüzdeki gibi imalathaneler gelmektedir. İmalathane derken de loncaların üretim tesisleri sayılmaktadır zannımca. Ancak bu kadar kesin rakamlar oldukça problemlidir. 894 (1489) yılı vakıf kayıt defterine göre 641 dükkânda otuz üç ayakkabı. Otuz üç terlik ve kırk dört kül ah imalatçısı. Elli terzi ile keçeci ve yetmiş altı mücevherci ve başka zanaatkârlar vardı. Müslüman. Ermeni, Yahudi ve Rumların dükkânları ayrı sokaklarda olmayıp aynı sokakta karıştı; bununla beraber sadece zanaatkârların değil aynı zamanda mücevherci ve sarrafların çoğu Müslüman Türk'tü (İnalcık, 2001: 224). ifadeleri daha makul duruyor. Ayrıca yine İnalcık'ın İstanbul maddesinde TDV İslam Ansiklopedisinde verdiği bilgilere göre 16. Yüzyılda toplam nüfus 80.000 civarındayken, bu kadar iddialı ve net bir sayıda işçi nasıl yaşamaktadır İstanbul'da?

Vakıflar sadece hayır iş vurgusu var farklı işlevlerine değinilmiyor. Oysaki daha yukarıda da ifade edildiği gibi bir şehrin oluşumunda, vakıfların rolünü göz ardı etmemiz imkânsızdır.

Loncalar, çok ucuz olan Avrupa mamulleri karşısında erimeye başlamıştı. Dünya iktisadi gelişmesini takip edemediler (s. 186). Ama elbette bu onların kusuru ya da eksiği değildi. Merkantalist Avrupa devletleri, sanayi malları ihracına önem vererek Doğu'ya özgü bazı malların üretimini özellikle ipekli, pamuklu ve sof endüstrilerini geliştirdiler.; boyalar, kahve ve şeker gibi koloni malları Osmanlı pazarını işgal etti. Meksika'nın ucuz gümüşü, Osmanlı gümüş madenlerinin kapanmasına ve Osmanlı para sisteminde kargaşaya neden oldu (İnalcık, 2009: 145). Gibi daha doğru ifadelerle açıklamak oldukça mümkündür.

1998 Tarih 2 Ders Kitabı

Ekonomik faaliyetlerin tümü, reyanın sıkıntıya düşmeden, bolluk içinde yaşaması için düzenlenmiştir. Bu anlayış gereği üretici ihtiyacı kadar üretim yapıyordu. Devlet, üretimin ihtiyacı karşılamaması durumunda ithalat yolu ile açığı karşılamak zorunda idi (s. 175). Var olan işçilik politikasını tanımlamamanın dışında oldukça gerçekçi ve doğru bir ifade.

Osmanlı kasaba ve şehirlerinde üretim yapanların tümü ait oldukları sanayi dalında ekonomik, mali, idari, ve sosyal fonksiyonları bulunan bir teşkilatın üyesi idiler. Anadolu'da XIII ve XIV. Yüzyılların Ahi hareketinin devamıydı. Bu teşkilat, Osmanlı döneminde devletin merkezi otoritesi altına girmiş, ilk zamanlarındaki kuvvetli ve bağımsız hareketlerinin yitirmiştir (s. 180). Yine doğru bir ifade ile karşılaşıyoruz. Osmanlı döneminde ahinin yerini kethüda alınca, loncanın dini doğası da zayıfladı. Lonca görevlileri, kendi yetkilerini korumak için, devleti lonca içinde gitgide artan bir rol oynamaya teşvik etmeye başladılar (İnalçık,2009: 161).

İlerleyen sayfalarda, Muhtesibin kontrolünü anlatıyor, fakat sistemin adı loncaya ve gediği hiç kullanmıyor, muhtesip kadıya bağlı ancak sanki loncaya bağlı çalışıyor gibi ifade ediyor. Sayfa 181 ve 182'de Mekkari ve derbentçi ve menzil teşkilatlarından bahsediyor ki yerli yerinde bir durumdur. Fakat İlk akçe Osman zamanında basıldı derken yine sabit hataya düşüyor yazarımız. Yine ilerleyen sayfalarda XVI. Yüzyılın sonlarında İstanbul'un nüfusu 700.000'e ulaştı diyor(s. 177). Bu tarz rakamları vermek aslında hiç doğru ve gerçekçi değil ki ancak 1927 nüfus sayımıyla bu rakama ulaşılabilir. Gerçekçi rakamları 80.000 civarında H. İnalçık'ın referansıyla yukarıda ifade etmiştik.

Maalesef bir başka problemde s. 189'da karşımızda, *Ülkedeki altın ve gümüş para dışarı çıktığı için, fiyatlar ve enflasyon arttı.* Bugün hemen hemen herkes bilmektedir ki enflasyon para bolluğundan kaynaklanır, yokluğundan değil. Ayrıca yukarıda da açıklandığı gibi 16. yüzyıldan itibaren hesapsız bir gümüş girişi var. Paranın değerinin düşüşü paranın kaçışı anlamına gelmemektedir. Bu arada kitap 19. yüzyıla uzanıyor ve Balta Limanı'nın kötülüklerinden bahsediyor. Osmanlı piyasalarının açık pazar haline gelmesi gibi bir genel görüşü iddiasında fakat Mehmet Genç'e göre mal akışını sağlamaya dönük bu antlaşma sadece olan durumun ilanı idi. Fakat sanki üretimin olmadığı ihracat baltalanmış, ithalatın önü açılmış durumu ve anlatımı var.

Vakıflar, şehir, kasaba ve köylerin büyümesinde, bayındır bir duruma getirilmesinde büyük bir rol oynamıştır(s.138). Doğru bir başka ifade, ancak bu sefer de sosyal misyonu ıskalanıyor.

Esnaf teşkilatı diyor lonca demiyor, ahinin devamı diyor, devlet denetiminden bahsediyor (s. 142). Merkeziyetçiliğin gelişmesi ile ahi teşkilatları devletin denetimi altına girdi. Esnaf birlikleri durumuna geldi. Çok doğru ve öğrencinin anlayabileceği basit dilde yazılmış ifadeler.

Tımar sahipleri, ilk 3 bin akçeyi, zekat sahipleri de ilk 20 bin akçeyi kendi geçimleri için ayırırdı. Buna kılıç hakkı denirdi (s.151). Gibi bir ifade ki doğru ilk kez bir ders kitabında gözüme çarpıyor.

Syf 157 yine esnaf başlığı loncalardan burada bahsediyor. Sadece sık tekrar var, yeni bilgi yok ancak doğru olması oldukça hoş. Sayfa 160 ve 161'de yatay ve dikey hareketlilik konusunu açması oldukça hoş ve gerekli. Öğrenciye farklı bir bakış açısı kazandırmaya dönük. Ancak oldukça çarpıcı ve sıkıntılı ifadeler kendi içinde kaos oluşturmaya devam ediyor. *Devlete hizmet, padişaha tam bir sadakatle bağlı olmayı gerektiriyordu. Dine hizmet ise İslamiyet'in ülkülerine sahip çıkmaktı. Osmanlı adabını bilmek içinde İslam kültür ve geleneğini en iyi şekilde öğrenmeyi ve yaşamayı gerektirirdi. Ayrıca Osmanlı töre ve geleneklerine uygun bir hareket tarzı gerektirirdi.* Dikey hareket safhasında anlatılan ifadeler. Bunlar gerçekten gerekli mi? Halen amacımız vatandaş yetiştirmekten ibaret sanılıyor. Ama neyin öncül neyin sonra ya

da hangi dönem ifadeleri oldukça sıkıntılı. Ya da kime göre?. Bir diğer yönden konumuzla direkt ilgili olmamakla birlikte şunun da sorgulanabilmesi gereklidir. Osmanlı hukuk sisteminde şeri ve örfi hukuk arasında üstünlük kimin elindeydi? Belik Cemal Kafadar'ın doktora tezinden şöyle bir ifade eklenebilir, McGill Üniversitesinde 1986'da tamamlanan tezin 157. sayfasında “*Ancak narh özü itibarıyla İslam Hukukuna kesinlikle tersti. Güçlü bir İslam geleneğine göre hiçbir dünyevi-siyasi otorite toplumsal eşitleme görevini deruhte edemez İbnü'l-Uhuvve'nin ifadesiyle, “fakirlerin fiyatların indirilmesinde bir menfaati olabilir, diye itiraz edilebilir, cevap, Allah'in eli gibi hareket etmek hiç kimsenin vazifesi değildir”* demektedir.

2003 Tarih 2 Ders Kitabı

Sosyal hayat sayfaları yine vakıflarla başlıyor. *Devlet doğrudan eğitim, sağlık ve bayındırlık işleriyle uğraşmıyordu. Bu işler, vakıflar aracılığıyla yerine getiriliyordu (s. 172)*. Gibi genel anlamda doğru ifadeler ile iktisadi hayatın toplumsal yönünü anlatmaya çalışıyor ki oldukça olumlu. *Eğitimle ilgili vakıflarda okul yapımı, öğretmen ve öğrencilerin beslenme ve barınma gereksinimleri, kitap ve kalem gibi eğitim giderleri ücretsiz karşılanıyordu (s. 172)*. Benzeri anakronik hatalara düşme çok daha iyi olacaktır elbette. Sanki günümüzdeki okullara işleyiş ve işlev aynı imiş gibi sunuluyor.

Genel anlamda anlatım Tımar la devam ediyor, fakat maalesef tımarın temelini oluşturan kılıç hakkı anlatımına yer verilmiyor. Muhtesibi narhı belirleyen kişi olarak ifade ediyor ki yanlış bir kullanımdır. *Kurallara uymayan üretici ve esnafı cezalandırırlardı. Fiyatı belirlemek (narh) da bunların göreviydi. (s.177)*. Diyerek muhtesibi anlatıyor. Ulemanın teorik olarak fiyat oluşumunda serbestiyeti savunan görüşlerinin aksine Osmanlı idarecileri fiyatları belirlemekle kalmayıp onları yazılı hale de getirmişlerdi. “Narh vermek” olarak adlandırılan fiyat sabitlemeleri, ulemanın görüşünün aksine, arızî durumlarda başvurulacak bir çare değil, süreklilik arz eden bir ilke idi. Narh sistemi yeterli kâr üzerine bina edilmişti, tüccar-esnaf maliyeti üzerindeki adil bir kâr miktarı ile fiyat talep edecekti. Devlet fakiri korumalıydı, bundan daha da önemlisi hazine arz ve talepteki ani bir değişimden etkilenmemeliydi. Osmanlılara göre iktisadi faaliyetler, bizatihi kendi tabiatlarından dolayı siyasi idarenin denetimi altına alınmalıydı. Piyasanın kendi başına işlemesi beklenemezdi. Aksi takdirde fiyatlardaki dalgalanmalar Osmanlı sistemini oluşturan dinamikleri ayrıştırabilir hatta toplumdaki hiyerarşik bağları çözebilirdi. Âlî'nin ifadesiyle, narhın temel işlevi servetin toplumsal tabandaki dağılımının siyasi bir düzenlemesini sağlamaktı. Narh uygulaması ile devlet, kendi halinde bırakıldığında, aşağı sınıfların zenginleşmesine ve askerî sınıfın iflasına ve zararına yol açabilecek olan çarşıdaki kâr oranını denetleyebilirdi. Diğer bir ifadeyle, narh askerî sınıftan reayaya olan aşırı kâr akışını durdurmaya yönelik bir engel olarak algılanıyordu. Esnafın kâr marjı kontrol altına alınarak, askerî sınıfın yaşam standartları ve sosyal statüleri korunuyor, fakirler gözetiliyor, böylelikle Nizam-ı Âlem korunuyordu (İnce, 2003:5- 6). Ayrıca bunlara taşradaki görevliler listesinde kapan emini, beytülmal emini ve gümrük, bac eminleriyle sıralıyor. Merkez ve taşra birbirine karışıyor.

Loncayı syf 178 de anlatırken ise *Her esnaf kolunda, o mesleğin yürütülmesine ilişkin belirlenmiş kurallar vardı. Bu kuralların uygulanmasını yığitbaşı denilen görevliler denetlerdi*. Diyor ve sanırım ki burada cezaların uygulanmasını kast ediyor, doğru ifadeler ancak bir önceki sayfada verdiği bilgilerle çelişiyor. Loncanın öncüsü ahilik vurgusu yok. Gedik bahsini açıyor. Kısaca geçiştiriyor ve dükkân hakkı diyor ki yeterli sayılabilir. Devamında narhtan bahsediyor ve belirlenmesinde ileri gelen esnaf ve kadının ortaklaşa hareket ettiğini söylüyor. Doğru ifadeler ama yine bir önceki sayfada anlattığı ile çelişiyor. Sanırım kitap sayfa ve bölümlerini çoğaltma adına birbirini tekrar eden, eksik fazla bakılmaksızın bir yazım söz konusu.

16. yy da İstanbul'un nüfusu 70 bindi ve Avrupa'nın en büyük kenti idi(s. 204). Nüfus ile ilgili bilgi paylaşımı eksik de olsa iyiniyetli fakat neden Avrupa'nın en büyük kenti ifadesi kullanılmak zorunda bunu anlamak çok kolay olmuyor. Muhtemelen öğrenciden bir kıyas yaparak Osmanlı'nın büyüklüğünü kavraması bekleniyor. Ancak bunun gerekli olduğunu düşünmek hiç de anlamlı değil.

Uzak ülkelerle ticaret, tacirlerin elindeydi. Daha çok yabancı gemilerle yapılırdı (s.206). Burada eklenmesi gereken ifade ise bu tacirlerin özgür ve kendi hesaplarına çalışan insanlar olmadığını vurgulamaktır. Devlet hemen hemen tüm piyasayı kontrol ediyor. Hak tanıdığı insanların mallarını kendine ait gerekçelerle müsadere edebiliyor. Ya da kapitülasyonlarda olduğu gibi dönemsel tercihlerde bulunarak, kimi zaman Fransız, kimi zaman da İngiliz ya da İtalyanlara verebiliyordu. Osmanlı pazarını İngiliz *Levant Company* ele geçirirken Venediklilerin ticareti hızla gerilemiş, Fransızlarınki de 1630'da yarı yarıya azalmıştı (İnalcık, 2009: 144).

Osmanlı yönetimi altında diğer azınlıklar gibi Ermeniler de refah içinde yaşıyorlardı. Nitekim Ermenilerin zenginleri D. Akdeniz'de ticaret yapıyorlardı. Bu açıdan ekonomik yönden Ermeniler, Türklerden daha iyi durumdaydı (s.206). Bu ifadelerin Osmanlı klasik dönemi ya da sosyal hayattan daha ziyade sanırım, **Millet-i Sadıka** ile ilgisi var. Yani bu kadar rahat olmalarına rağmen bütün bu olanlar niye? Sorusuyla ilgisi var. Oysaki Osmanlı'da azınlık diye bir ifade yoktur. Bu günümüze ait bir ifadedir. Diğer yandan, topluluk ve cemaatler arasında bir ayırım yapmamıştır. Örnek olarak şu ifadelere bakabiliriz; Osmanlı Devleti. 16. Yüzyılın ikinci yarısında bu şarap ticaretinin tekeli (imtiyaz, Muakataa) Yahudi tüccar Yusuf Nasi'ye vermişti. Nasi'nin temsilcileri imtiyaz elde ederek işlerini Livov'a kadar yaymıştı. Kili'yle Akkerman, Boğdan ticaretinin çıkış kapılarıydı. İster Romen, ister Ermeni, İster Rum, Tatar ya da Yahudi, Bu iki limandaki tüccarların çoğu Boğdan'ın yerlisiydi(İnalcık, 2009: 138). Örneklerinden de görülebileceği gibi Osmanlı'nın bu millet, şu millet gibi bir sınırlaması yoktu. Etnik temelli olmayan bir devlet yapılanması vardı.

Yine esnaf başlığı görüyoruz ancak lonca ahi ayrımı yok. Sürecin Osmanlı'da nasıl işlediğine değinilmiyor. Kendiliğinden ortaya çıkmış gibi bir tablo çiziliyor. *Esnaf loncalar çevresinde örgütlenmişti. Genelde bir loncaya mensup olanlar aynı dine mensuptu (s. 206)*Niye böyle bir ifade var? Oysaki, bu konuda yapılabilecek küçük bir araştırma gerçeğin hiç de böyle olmadığını gösterir. XVIII. yüzyıla ait bir esnaf sayımında Galata, Kasımpaşa civarındaki hanlarda ve odalarda Müslüman ve yabancı tüccarın bir arada bulunduğu, yirmi yedi hanın 406 odasında 698 kişinin kaldığı ve yetmiş bir odadaki 23 kişinin çoğunun yabancı tüccar olduğu görülmektedir. (Kal'a, 2003: 211).

Köylüleri anlatırken, öküzüyle ve tohumuyla toprağı kendisi işlerdi. Her bakımdan özgür ve bağımsızdı (s.206). Sipahiye verilen tımar, hem toprağı hem de üzerindeki köylüleri kapsardı (İnalcık, 2009: 115) de ifade edildiği gibi tımar düzeni devlet sipahi ve köylünün toprak üzerinde eşzamanlı haklarının bulunduğu, parçalı bir iyelik türüydü(İnalcık, 2009: 114). Yalnızca köylüye aittir ifadesi hiçbir doğruluk barındırmıyor.

Yine esnaf yine ahi yok. Gedik yok. s. 224 de yine sanayi başlığı altında, esnaf alt başlığı açılıyor ve her şey yine birbirine karışıyor. *Ayrıca her loncada bir de yiğitbaşı vardı. Onun en önemli görevi üretilen malların kalite niteliklerine uygun olup olmadığını denetlemektir. Görüldüğü gibi en az üç kez yiğitbaşı tekrarlandı ve hemen her seferinde farklı bir rolü yerine getirdi. Ayrıca 225'de 17. Yüzyılda devletin gücünün özellikle taşrada azalmasıyla yönetimin loncalar üzerindeki etkisi zayıflamaya başlamıştı. Bu durum, lonca çalışmalarının denetimden çıkmasına neden olmuştu. Bundan dolayı üretim yerlerinin alım satımı kolaylaştı. Birçok dükkân izinsiz açılmaya başlandı. Böylece sermaye sahipleri için yeni bir yatırım alanı açılmış oldu. İfadeleri karşımıza çıkıyor ki, lonca üzerindeki devlet denetimi tümüyle unutulmuş gibi*

ve bunlar zengin para ve sermaye sahipleri gibi sunuluyor. Ama bu sermaye sahipleri Osmanlıyı merkantilist düzene taşıyamıyor. Yani sorunumuz aslında yine anakronizm. Sermaye bugünden bakınca para gibi algılanıyor. Ancak düzen bozukluğundan istifade edenler yüksek devlet memurlarıdır.

2014 Tarih 10 Ders Kitabı

Tarih 10. sınıf kitabında, ilk olarak yukarıda problemin çıkış noktası olarak anlattığımız, para ve basımı meselesinin ardından 82 yıl evvel basılan kitapta olduğu gibi kamu maliyesi ile ilgili bilgiler çıkıyor karşımıza ilk olarak. *Ekonomik alanda ise bilinen ilk Osmanlı akçesi Osman Bey zamanında bastırıldı. Orhan Bey zamanında ise akçenin ekonomi alanında kullanımı yaygınlaştı. Ekonomisinin temeli tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey döneminde Tımar Sistemi ilk kez uygulandı. I. Murat döneminde ise sistemli bir şekilde uygulanmasına devam edildi.* (s. 28.) Burada tımarı tekrar konuşmaya gerek yok. Toplumun iktisadi zihniyetinden önce yine fiskalizm ağırlıklı bir anlatımla karşılaşıyoruz. Oysaki İktisadi faaliyetlere neden olan, onlara yön ve anlam veren, toplumu oluşturan bireylerin dünyaya bakışlarının toplamı sayılabilecek toplumsal değerler sisteminin algılanmadan, bir ortaçağ toplumu sayılabilecek klasik Osmanlı toplumsal üretiminin niteliği ve niceliğinin var oluş gerekçelerinin doğru anlaşılabilmesinin zorluğu da ortadadır (Şimşek, 2009: 14). Oysa Osmanlı tarihi açısından 14–18. yüzyıllar arasını kapsayan bu döneme (Tabakoğlu, 1996: 9) hâkim olan zihniyet dünyasının bizatihi hem ekonomik hem toplumsal hem de estetiksel alanlardaki faaliyetlerin başat belirleyicisi olması muhtemeldir. Kaldı ki “Osmanlı iktisadi sistemi Osmanlı hayat tarzıyla ilgilidir. Hayat tarzının da toplumsal zihniyetle yakın ilgisi vardır. Zihniyet hayat tarzını şekillendiren düşünce yapısıdır” (Tabakoğlu, 1996: 9).

Osmanlı ekonomisi başlığı sayfa 34 de hayvancılık başlığı altında; *Osmanlı ekonomisinin en temel kaynağı topraktı. Osmanlılarda ekilebilen toprakların çoğu devletin malıydı. Bu toprakları kullanma hakkı ise reayanındı. Devlet malı olan topraklara miri arazi denirdi. Devlet, topraklarının işlenmesini reaya bırakarak ekonomik hayatı düzenlerken köylerde yaşayanların ailesinin geçimini sağlayacak toprağa sahip olmasına dikkat etmişti. Tımar sistemi içinde köylülere dağıtılan bu topraklara çift denirdi. Toprak mülkiyeti devlete ait olup kullanma hakkı reayanındır. Reaya toprağın kullanma hakkını çocuklarına miras olarak bırakabilirdi. Ayrıca toprağın sahibinin devlet olması nedeniyle ortaya büyük hanedanların çıkması engelleniyordu. Bu uygulama Avrupa'daki feodalite denen sistemin Osmanlı'da görülmesini engellemiş, bu nedenle de Osmanlı Devleti içinde köle çiftçi sınıfı meydana gelmemiştir.* Gibi muğlak ve ucu belli olmayan şekilde kamu maliyesinin anlatımına devam edilmiştir. Köle sınıfının oluşmaması özellikle vurgulanmış gibi duruyor. Avrupa ile farklılıkları gösterebilmek adına fakat, bilinmesi gereken toprağı işleten sipahinin değişimiyle beraber köylü yerinde kalıyor. Sultan adına sahip değişiyor, bireyler aynı vergileri ödemeye devam ediyordu. Ayrıca üretimden kaçan köylüyü sipahi 15 yıla kadar takibini yapıyor, yerine geri getiremiyorsa vergisini alıyor, yoksa yerini yeni bir çiftçi ailesine verebiliyor, bunun karşılığında da ücret alıyordu.

Sayfa 34, ticaret başlığı altında ise, sorduğu soru bağlamında, *Osmanlı Devleti'nde birer esnaf örgütü olan loncaların günümüzdeki benzerleri neler olabilir?*, ancak bu sorunun anlam kazanabilmesi adına program da ifade edildiği ve Şimşek'in daha önce vurgulamış olduğu Osmanlı iktisadi düşüncesiyle ilgili bilgilerin öğrencide var olmadığı düşünülecek olursa yanıt alabilmek mümkün olmayacaktır.

Yine sayfa 35 de ise *Osmanlı Devleti'nin kurulduğu topraklar, doğudan ve batıdan gelen ticaret yollarının birleştiği yerdirdi. Bu nedenle Osmanlılar, kuruluş yıllarından itibaren, ticaretin gelişmesine önem verdiler. Ticaret, devlet tarafından teşvik edildi. Bu amaçla, ticaret eşyasından alınan vergiler, son derece düşük tutuldu. Osmanlı Devleti içinde, Osmanlı*

vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin tüccarları da ticaret yapabiliyordu. Oysaki biliyoruz ki devlet klasik dönemde gümrük gelirlerini hep yüksek tutmaya çalışıyordu. Bunun için sürekli mal akışı sağlamaya çalışıyor ve Avrupalı devletlere çekinmeksizin kapitülasyonlar verebiliyordu. Örneğin, kapitülasyonlarla ilgili algı her iki kitapta da aynıdır. Osmanlı devleti için zararlı olduğu yönündeki merkantalist dönem sonrası ortaya çıkan açık pazar olma meselesi tek boyutmuş gibi anlatılmaktadır. Oysa bugün özellikle de Mehmet Genç'in ortaya koymuş olduğu prensipler çerçevesinde ve tarihçilerin kutbu olarak tanımlanan Halil İnalcık'ında söylemiyle, Osmanlı devleti piyasada mal bolluğu talep eden, vergi gelirlerini bu antlaşmalarla arttırmayı planlayan bir devletti. Bu söylem bugün ne kadar anlamsız gelse de bizlere, günün zihni ve düşünce dünyası içinde o kadar anlamlı ve tutarlı idi.

Bedestenler, çarşı ve kapan hanlarında hem ürettiği malı satan hem de ticarete aracılık eden esnaflar, Ahiliğin birer kolu olan lonca teşkilatlarına bağlıydılar. Hirfet adı verilen kunduracı, demirci, duvarcı, marangoz gibi pek çok meslek grubuna ayrılan esnaflar ayrı ayrı loncaya kayıtlı olur, loncasının koruması ve denetimi altında bulunurdu (s. 35). Özellikle vurguladığımız cümle bağlamında devam edecek olursak, Osmanlı esnaf örgütlerinin ilk örneklerine ait belgeler 16. yüzyıldan başlar. Giderek çoğalan bu belgeler arasında ahiliğe ait iz ve tesirler pek fazla değildir (Genç, 2007: 305). Elbette özellikle de debbağlar bağlamında Ahi Evran zaviyesi şeflerine bağlılık sürmekle beraber, bütün bu iz ve tesirlere rağmen, Osmanlı esnaf örgütlerinde, 13. ve 14. Yüzyıllarda bilinen şekli ile ahiliğin devamından bahsetmek oldukça zordur (Genç, 2007: 305). Görüldüğü gibi ders kitabına göre ahilik ve lonca aynı kabul edilmesine rağmen, aynı şeyler olmadığı çok açık. Osmanlı piyasaları ve üretimi kontrol altında tutabilmek adına lonca sistemini ortaya koymuş ve II. Bayezid dönemi itibarıyla kendi ekonomik yapısının içine katmıştır. Ahilik ise Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi bağlamında şehir ekonomi hayatında etkili olabilmek için ciddi biçimde uzmanlaşmamış ancak Fütüvvetten beslenen bir anlayış olarak varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca yukarıda sorulan soru bağlamında günümüzdeki esnaf odalarıyla benzerliği cevabını öğrenciden bekleyen kitabımız, anakronik sorunlara yol açabilmektedir. Sayfa 55 te ise, konumuzla direkt ilgili olmamakla birlikte eğitim başlığında, lonca ahi yine birbirine karışıyor. Kaldı ki kuruluş dönemindeki Şeyh Edebali hikâyesi ile birlikte, mücesssem hale getirilmeye çalışılan ahilik ticaret işine sokuluyor ve zihniyete hiç değinilmiyor. Tabii bu arada ahilerden Ankara'nın alınması ve eli silahlı bu örgütün bir anda nasıl olup da ticari hayatın merkezine oturduğu ıskalanıyor.

Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatı birer eğitim kurumu olarak kabul edilmelidir. Osmanlı Devleti'nin sosyal kurumlarından olan esnaf teşkilatları eğitimde önemli rol oynuyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nde esnaf teşkilatı olan Ahilik, Osmanlı Devleti'nde lonca teşkilatı adıyla devam ettirildi. Bu teşkilat esnaf, zanaatkâr ve çalışanları bir çatı altında toplamıştı. Ahilik kurumu bu özellikleri nedeniyle sanat okulu düzeyindeydi. Lonca teşkilatına alınanlar teşkilatın eğitim öğretim kurallarına uyarak çiraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa kadar yükselebilirdi. Ustalık belgesi almaya denirdi. İcazet alanlara iş yeri açma izni verilirdi (s.55). Yine aynı yanı sıra ısrara devam ediliyor.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de ortaöğretimde yer alan tarih derslerinin planlanmasından öğretimine, değerlendirilmesine kadar pek çok sorunun yaşandığı yaptığımız gözlemler sonucunda fark edilmiştir. Bu sorunların en önemlilerinden biri de öğretim sürecinde paylaşılan içeriğin askeri ve siyasi ağırlıktan kurtarılamamasıdır. Bu durumun halk muhayyilesinde tarih derslerinin olduğu kadar tarih biliminin de sadece savaş ve anlaşmalardan ibaret bir bilim ve konu alanı olarak anılmasını doğurduğunu söylemek mümkündür. Askeri ve siyasi tarihin tarih derslerinde bu denli yoğun ve vurgulu yer almasının, tarihin diğer cepheleri olan sosyal, iktisadi ve kültürel

kısının hakkıyla yer bulmasını engellediği söylenebilir. İşte tarih öğretiminde yer bulamayan bu veçhelerden biri de iktisat tarihi bahsidir (Şimşek, 2009: 20).

2011 yılında yenilenen programa rağmen, sosyal tarihle ilgili çalışmaların ve başlıkların artmış olmasına rağmen kitaplara genel anlamda doğru yansımaları görmek pek de mümkün olmamıştır. Oysa özellikle geleneksel (modernizm öncesi) olarak adlandırılabilir zihniyet dünyası ve değerlerini anlamaksızın özellikle klasik Osmanlı dönemi iktisadi ve sosyal olaylarını anlamının mümkün olamayacağı söylenebilir. Bu bağlamda, iktisat tarihini toplumların zihniyet dünyaları ile ilişkilendiren çalışmaların önemli olduğu düşünülmektedir (Şimşek, 2009: 20).

Bütüncül bakış açısında öncelikli olarak kamu maliyesi noktasında Mehmet Genç'e bakmakta fayda vardır;

Osmanlı İktisadi anlayışının temelleri,

1. İaşe- provizyonizm: Osmanlı iktisat politikasının en önemli ilkesidir. Ekonomide mal arzını bollaştırmak, kalitesini yükseltmek ve fiyatını düşük tutmak için üretim ve ticaret üzerinde sıkı müdahaleciliğe de izin veren anlayış.
2. Gelenekçilik: Sosyal ve iktisadi ilişkilerden yavaş yavaş var olan denge ve eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etmeye dayalı anlayış.
3. Fiskalizm: Hazineye ait gelirleri en yükseğe taşımaya dayalı anlayış.

Yukarıda sayılanlar devletin ekonomiye bakışıdır. Bu bağlamda devlet, toplumu neredeyse bütünüyle kontrol etme ihtiyacı duymuştur. Devletin kontrolündeki bu yapıda da burjuvanın gelişemediğini görmek mümkündür. Peki ya küçük esnaf nasıl yaşıyordu, bu yöndeki çalışmalar ise weberyan sistemin ülkemizdeki temsilcisi S.F. Ülgener' de ve onun öğrencisi A.G. Sayar'da bulmak mümkündür.

Ülgener, "Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı" isimli eserinde özellikle çağ, ortaçağ, iktisat ahlakı, iktisat zihniyeti, ortaçağ toplum yapısıyla ilişkili Osmanlı toplum yapısı, esnaf ve sanatkâr, esnaflaşma, lonca, eşraf, zihniyet, ahlak eserleri, pratik ahlak, ağalık-efendilik, toplumsal tabakalaşma, tüccar, Ahı (Ahi), insanı kâmil, el işçiliği, görenek, otorite kavramlarını yeri geldiğinde açıklayarak, tezini anlaşılır kılmak için edebi eserlerden hareketle geniş tasvirlerde bulunmuştur (Şimşek, 2009: 20). Toplumsal anlayışı tanımlarken anlattığı insan tipi ise Bol ve ferah yaşamının tattıracağı haz ve zevke (ya da özlemine) hiçbir zaman yabancı olmamakla birlikte, o uğurda acele ve telaştan hoşlanmaya, yolunu ve yönünü tayinde göreneğe bağlı, işinde ve hesabında götürü insan (Ülgener, 2006: 6).

Aynı şekilde Sayar da Osmanlı iktisadi hayatı Batı'nın kapitalizmi doğuran unsurlarından merkantilizme oldukça yabancı, hatta bazı özellikleri ile karsıydı. Dolayısıyla bunda tesadüfi bir farklılık değil, köklerini zihniyet dünyasından alan bir bakış açısı vardı. Buna örnek olarak da, Burjuvaya asla izin vermeyen bu anlayışın etki sahası sadece Müslümanlarla sınırlı değildi, toprağa bağlı olmayan Yahudiler ve Ermenilerde 1774 e kadar önlerindeki pek çok açık imkâna rağmen ticari burjuvaziyi Osmanlı toplumunda tesis edememişlerdir (Sayar, 2000: 117).

Ortaçağın cemiyet hayatı, iktisadi faaliyetlere en fazla bağlı olmaları gereken sanat ve ticaret erbabı da dâhil olmak üzere, kıymet ölçülerini henüz maddeleşmemiş bir dünya görüşünden alıyordu. Bu görüş bir tabakadan diğerine geçtikçe, az-çok derin farklar göstermesine rağmen, hepsi de "meta-ekonomik" bir düşünce temeline bağlı kalmakta birleşmiştir (Ülgener, 2006: 69). Ülgener bunu "gelecek kaygısızlığı" olarak tanımladığı nedene bağlamıştır. "Bunda, hepsinin gelecek kaygısızlığının olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu gelecek kaygısızlığının gerçek saikleri arasında yer aldığı görülür. Henüz uzak bir istikbale devredilebilecek kadar çeşitlenmemiş olan ihtiyaçlar, yine uzak bir istikbalin şanslarına adım

uyduramayacak kadar basit istihsal tekniği ve nihayet uzun vadeli hesaplar daima boşa çıkaran emniyetsizlik faktörü vardır (Ülgener, 2006: 80). Bu görüş sununla özetlenebilirdi: “mal ömrün huzuru ve asayışı içindir; ömür mal cem eylemek için değildir” (Ülgener,2006: 84). Bu arada eklenmelidir ki, Devletin tahakkümü bireyin gözünü dünyaya kapattı, bir de tasavvufta var olan dünya malı düşmanlığının da eklenmesiyle ortaya farklı bir ticaret anlayışı doğdu. Yaşamı idame ettirecek kadar para yeterliydi, daha fazla çalışmak ve kazanmaya çalışmak ise sadece Allah yolundan uzaklaştırırdı. Şehir oluşumu veya şehirlerdeki sosyal yapıları biraz da böyle görmek gerekliydi. Şayet mal biriktirmek kişiyi dünyaya bağlıyorsa bu haram, aksine, biriktirilen servetin Allah yoluna sarfı ve kanaat üzerine hareketi ise ahlaki idi (Sayar, 2000: 65). Ayrıca yine Osmanlı da, Osmanlı zihninde bulduğumuz bir diğer değer demeti, rekabet ve çatışma yerine, işbirliği ve dayanışma (Genç, 2007: 74).

Esnaf grupları içinde en fakir ustalarla, en zengin ustalar arasındaki servet ve kaynak farklılaşması dört ila yedide bir oranındadır. Yani en zengin esnaf en fakirden en az 4 en fazla yedi kat zengindir (Genç, 2007: 74). İktisadi faaliyet, bir bakıma, ihtiyaç tatmini yolunda insanla madde, çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkilerin toplamıdır (Ülgener, 2006: 29). O halde iktisadi meseleler değerlendirilirken, ders kitaplarında olmasını beklediğimiz durum daha bütünlüklü bir bakış açısıyla incelenip öğrencilere kavratılması yönüyle olacaktır. Böylelikle tarih dersleriyle, öğrencilerin tarihsel bir bilinç geliştirebilmeleri için toplumlara göre farklılaşan “zamanın ruhunun” (zeitgeist) kavratılması da mümkün olabilecektir (Şimşek, 2009: 20).

Bu çalışmayla, Osmanlı klasik dönem iktisadi hayatına ilişkin kamu maliyesi ve toplum ekonomisinin anlatıldığı metinleri, Cumhuriyet dönemi tarih ders kitapları bağlamında inceledik ve sorunlarını ortaya koyduk. Sonuçta, kamu maliyesi penceresindeki eksikliklerin giderilmesi adına, Osmanlı devletinin klasik dönemdeki iktisadi anlayışının daha net bir biçimde Mehmet Genç’in verdiği gibi öğrenciye verilmesi gerekir. Toplum ekonomisi yani, ticaret ve zanaat penceresinde ise, iktisadi faaliyetlerin değerler dünyasıyla ilişkili bir bütünlük içinde anlamlandırabilmek için Ülgener’in yapmış olduğu çalışmanın bir pencere açtığını, bu pencerenin özellikle Genç ve Tabakoğlu’nun katkılarıyla genişlediğini fark edip, ders kitaplarına girmesi gerekmektedir. Sonuç olarak zaman zaman Weber karşıtı tutum alışlarına ve Weber’in İslamiyet yorumlarına karşı çıkmasına rağmen Ülgener, Weber’le benzer sonuçlara ulaşmış, İslamiyet’in temelde kapitalizmin gelişmesine engel olmadığını, ancak İslamiyet’in Bâtını yorumunun etkisinde kalan tasavvuf anlayışı, feodal-göçebe ulusçuluk tavrı ekseninde ticaret ve kazancın hor görülmesi ve merkantil politikaya meyledemeyen lonca ahlakı gibi oldukça Weberci argümanlar içeren bir yaklaşımla Osmanlı ekonomik düzleminin rasyonelleşemediğini (kapitalistleşemediğini) iddia etmiştir. İslam ki Cuma namazından sonra dahi Allah’ın fazlından rızık talebi için çarşı pazara dağılmayı emreliyordu. Kula yüklenen ibadet farızası da nihayet belli ve sınırlı bir zamana hasredilmişti. Tasavvuf ise tekke ve zaviyelerin özellikle tabanına zikir, murakebe ve hizmet yolunda oldukça ağır ve külfetli görevler yüklemiş olduğundan günün belli saatlerinden fazlasını çarşı ve Pazar işine ayırmayı hoş karşılamayacaktı. (Melamilik dışında) ki o da çok etki bırakmadı (Ülgener, 2006: 113).

Genel hatlarıyla İslam’ın doğuştan şehirlerarası ticaretin ve büyük tacirin dini olduğunu, tasavvufun ise yine geniş hatlarıyla esnaf ve zanaatkârın dünya görüşünü aksettirdiğini söylemekte bizce sakınca yoktur. (Ülgener, 2006: 114). Weber Alman dilinde, meslek karşılığı olarak kullanılan “beruf” tabirinin çağırma veya çağırılma ile aynı kökten geldiğine işaret eder. Meslek, ona göre, belli bir maksadın ve özellikle Tanrı katında makbul bir işin icrası için kişinin çağrıldığı yer demektir. Diğer batı dillerinde kelimenin bu özelliğini işaretleyen belirtilere rastlanmıyor. Bizde meslek tabirinin kökünde, aynı suretle, din motifinin yattığını söylemek mümkündür. Meslek süluk ile aynı kökten gelir. Süluk ise ilk ve asli manası ile dini ya da yarı dini bir topluluğa (tarikât, Fütüvvet vs.) dahil olma ve kabul edilme karşılığı kullanılmıştır. İlk

basamaktan başlayıp derece derece kemale ermenin uzun yolu oradan geçer. (Ülgener, 2006: 47). Klasik Osmanlı iktisat sistemi talep yönlü değil arz yönlüdür ve bu anlayış Osmanlı adalet anlayışı ile bağlantılıdır. Buna göre insanın ekonomi için olduğunu ifade eden çağdaş kapitalist anlayışın tersine, klasik Osmanlı sistemi ekonominin insan için olduğu düşüncesiyle ihdas edilmiştir. Yine, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan müteşebbis insan tipi söz konusuysa, kapitalist Batı uygarlıklarında kişisel menfaat idealize edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı toplumunu ve iktisadî sistemini büyük ölçüde Ahi zihniyeti yönlendirirken, sömürgeci faaliyetler ve sınıf mücadelelerinin görüldüğü Batı uygarlıklarında burjuva zihniyeti ön plana çıkmıştır (Bulut, 2012: 69; Tabakoğlu, 2008: 147; 151).

Toplumsal yaşamda ve üretimde egoist insan tipinden ziyade altruist insan tipini esas alan ahilik, uzun bir dönem imparatorluğun iktisadî faaliyetinin temel unsuru sayılmıştır. Ahi örgütlenmesinin temel iktisadî amaçlarından biri esnaf ve sanatkârın tekelci gücü korumak, servetin belli ellerde toplanmasını ve üreticiler arasındaki ihtilâfları önlemek olmuştur. Söz konusu amaçları gerçekleştirmek için iç rekabet devlet mekanizması ile kısıtlanmıştır. Tam bu noktada ahi teşkilatının belirtilen ilkelerinin ve devlet yönetimindeki güçlerinin kapitalist sanayileşmenin önünde önemli bir engel teşkil ettiği iddia edilebilir. Nitekim talebin arttığı üretim sahalarında ahi teşkilatının izni dışında üretim yapmaya çalışan üreticiler bu teşkilat tarafından merkezî yönetime şikâyet edildiğinde devlet ahilerden yana tavır almıştır (Dumrul ve Dumrul, 2014: 8).

Genç'e göre Ahilik tekelci zihniyetinden dolayı İslâm'ın ekonomi konusundaki liberal yanıyla da çelişmektedir (Genç, 2010: 57-58). Gedik usulü genel anlamda tekelci bir anlayış yaratmıştır. Burada iktisat tarihi üzerine çalışan düşünürlerimiz ortak bir noktada buluşmuş oluyor ve devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü ifade ediyorlar. Burada yine Ülgener'e dönmekte fayda olur, Özellikle merkezi otorite yerleşip kuvvetlendikçe ahiler siyasi fonksiyonlarını yitirerek daha çok sanat ve meslek faaliyetlerine yönelik birer iktisadî teşekkül halinde varlıklarını koruyabilmişlerdir (Ülgener, 2006: 120). Ekonomik açıdan gelenek ve otorite, her türlü yeniliği daha başında bastıran ve bastırmakta çıkar sahibi olan çevrelerin (lonca) ürünü; politik yönü ile kulluk ve teslimlik, geri toprak rejimlerinin ve genellikle orta çağa has feodal tahakkümün sonucu (Ülgener, 2006: 138). Tabakoğlu ise Türkiye Batı İktisat Tarihiyle etkileşim halinde olmakla birlikte, özellikle 18. yüzyılın sonlarına kadar özgün bir iktisadî, sosyal ve siyasi yapı oluşturmuştur demektedir. Az evvel konuştuğumuz iki yapı arasındaki bütünlüğü yani toplum ekonomisini kontrol eden kamu maliyesini öğrencinin kavraması sağlanmalı, Osmanlı toplumsal zihniyetini de anlaması sağlanmalıdır. Böylelikle de tüm bunları birbirinden ayrı parçalar zanneden öğrenciler, bütüncül ve daha anlamlı bir tarih öğretimi gerçekleştirebilir. Dâhil oldukları ve kökleri geçmişten gelen toplumsal yapıyı ve gelenekleri daha rahat anlayarak, toplumla daha rahat bütünleşip gelecek planlarını tasarlayabilir. Öğrencilerimize devrin zihniyetini ve gerçekleri öğretmek yerine hamasi siyasi ve askeri içerikli tarihi öğretmeye devam ediyoruz.

Son olarak yine Ülgener'le sonlandırılmı, Mana yükünü sırtından attıkça kuru, çıplak şemalara dönüşmeyi nihayet zaman kavramında da göreceğiz. İslam'ın en azından bir yıl öteye taşmasına göz yumduğu zaman ölçüsünün tasavvufla beraber yaşanan ana (bugün) daraltıldığını biliyoruz (Ülgener, 2006: 145). Tasavvufta İbn-i vakt olarak tanımlanan insan tipidir, Osmanlı klasik zihniyetindeki insan. Bu insan geleceğini ve mevcut hayatını hükümdar ve şeyhine bağlamıştır. Kayıtsızlık, geleceğe boş vermek ve nihayet “ yarımı düşünmek neyine? Sana ısmarlayan mı oldu yalan dünyayı” (Ülgener, 2006: 47) düşüncesi Osmanlı toplumu içinde en çok talep gören algıdır.

Kaynaklar

- Dumrul, C. ve Y. Dumrul (2014), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşememesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23, s. 146- 170.
- Genç, Mehmet (2007), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı ve 10. Sınıf Seçmeli Tarih Dersi Öğretim Programı, online, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>, 13.09.2015.
- Sayar, A. G. (2000), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Şimşek, A. (2009), Osmanlı İktisat Tarihi Konularının Öğretimine Zihniyet Temelli Bir Yaklaşım, *Akademik Bakış*, 16, s. 11- 21.
- Tabakoğlu, A. (1996), *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (1996), *Osmanlı İktisat Sistemi*, Osmanlı Ansiklopedisi içinde 9–187 sayfalar, (Editör: Bekir Sahin), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Türk Tarih Tetkik C. (1933), *Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Turan, V. ve diğerleri (2014), *Tarih 10. Sınıf Ders Kitabı*, MEB Yayınları, Ankara.
- Ülgener, S. F. (2006), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2009), *Klasik Çağ*, YKY Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, H. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* Cilt: 1, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, H. (2001), “İstanbul”, Cilt: 23, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 220- 239.
- İnalcık, H. & Quataert, D. (Ed.), (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* Cilt: 2, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnce, M. (2003), “16. Yüzyılın Sonunda Osmanlı İktisadi Tasavvurunun Sınırları- Para Çiğ Tanesine Döndüğünde ve Sarraflar Gölgelemlerin Hırsız Olduğunda: 16. Yüzyılın Sonunda Osmanlı İktisadi Tasavvurunun Sınırları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1, 1, s. 449-457.
- Imber, C. (2006), *Osmanlı İmparatorluğu, 1300-1650: İktidarın Yapısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları, İstanbul.
- Kal’a, A. (2003) , “Lonca”, Cilt: 27, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 211- 212.
- Kal’a, A. (1995) , “Esnaf”, Cilt: 11, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 423- 430.
- Kazıcı, Z. (1995), “Ahilik”, Cilt: 1, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 540- 542.
- Ocak, A. Y. (1996), “Fütüvvet (tarih)”, Cilt: 13, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, s. 261- 263.
- Özel, O. (2009) , *Dün Sancısı Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oktay, E. (1952), *Tarih III. Yeni ve Yakın Çağlar*, MEB. Yay., Ankara.
- Öztuna Y. (1976), *Tarih III*, MEB, Ankara.
- Şirin V. (1987), *Tarih Lise III*, Gendaş Yay., İstanbul.

Kalaycı Ş. (1998), *Tarih 2*, Meram Yay., İstanbul.

Güneş A. ve S. Özbek (2003), *Tarih 2*, Tutibay Yay., Ankara.

Komisyon (1932), *Tarih II*, TTTC., Ankara.